

ISSN 2299-0356

Filozoficzne Aspekty Genezy — 2025, t. 22, nr 1

Philosophical Aspects of Origin

s. 1–4

<https://doi.org/10.53763/fag.2025.22.1.246>

LIST DO REDAKCJI / LETTER TO THE EDITOR

Sławomir Leciejewski

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Filozofia eksperymentu, czyli jak powstaje wiedza naukowa

Received: November 7, 2025. Accepted: November 18, 2025. Published online: January 8, 2026.

Szanowni Państwo,

zwracam się do Redakcji z propozycją zaprezentowania mojej najnowszej książki pt. **Filozofia eksperymentu w świetle nowego eksperymentalizmu**, opublikowanej w serii *Wykłady Poznańskie z Filozofii* przez Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk w roku 2025. Jest to próba całościowego ujęcia filozofii eksperymentu, ze szczególnym uwzględnieniem nurtu, który w drugiej połowie XX wieku radykalnie odmienił sposób myślenia o nauce, tj. nowego eksperymentalizmu.

Punktem wyjścia pracy jest przekonanie, że eksperyment — choć obecny w nauce od czasów starożytnych — przez długie stulecia pozostawał w cieniu teorii. Dopiero współczesna filozofia zaczęła dostrzegać jego autonomię, traktując go nie jako pasywną ilustrację twierdzeń teoretycznych, lecz jako samodzielny sposób poznawania świata. Filozofia eksperymentu to refleksja nad tym, jak wiedza naukowa rodzi się w praktyce, a zatem w interakcji ze światem i techniką, w precyzyjnie konstruowanych zestawach eksperymentalnych.

W pierwszej części książki śledzę rozwój tej idei od Francisa Bacona, poprzez Ernsta Macha i Hugo Dinglera, aż po współczesność. To historia stopniowego przesuwania punktu ciężkości z teorii na praktykę, z dedukcji na eksperymental-

ną interwencję. Przełomowy moment w tej historii nastąpił w latach osiemdziesiątych XX wieku, gdy pojawił się ruch określany mianem nowego eksperymentalizmu. To właśnie wtedy Ian Hacking, Allan Franklin i Peter Galison postawili tezę, że eksperyment zasługuje na osobną refleksję filozoficzną, niezależną od analiz teorii naukowych.

W drugiej części analizuję trzy odrębne, lecz komplementarne wizje tego nurtu, który zwraca uwagę na autonomiczną rolę eksperymentu jako niezależnego źródła wiedzy, niepodporządkowanego teorii. Jego główni przedstawiciele podkreślają praktyczny, interwencyjny i materialny charakter eksperymentu, wskazując, że odkrycia naukowe często wynikają z manipulacji rzeczywistością, a nie tylko z testowania hipotez. Hacking rozwija koncepcję realizmu eksperymentalnego, Franklin analizuje strategie uzasadniania wiarygodności wyników, a Galison bada kultury eksperymentalne i ich zmienność historyczną. Wszyscy trzej wskazują na stabilność i racjonalność nauk laboratoryjnych, mimo ich technicznej złożoności i społecznego osadzenia. Eksperymenty są w tym ujęciu nie tylko narzędziami poznawczymi, lecz także formami życia naukowego, w których spletają się teoria, technologia i etos badacza. Praktyka eksperymentalna jest tu traktowana jako samodzielna droga dochodzenia do wiedzy, konstytuująca epistemologiczną i ontologiczną wiarygodność nauki.

Zwracam także uwagę na fakt, że Hacking, Franklin i Galison reprezentują trzy komplementarne, choć zróżnicowane podejścia do nowego eksperymentalizmu. Hacking koncentruje się na filozoficznym uzasadnieniu epistemicznej autonomii eksperymentu, akcentując realizm eksperymentalny — przekonanie, że manipulowalne byty laboratoryjne są realne niezależnie od teorii. Franklin skupia się na kwestiach racjonalności i uzasadniania wiarygodności uzyskanych wyników w praktyce doświadczalnej, podkreślając rolę wewnętrznych strategii weryfikacyjnych, takich jak replikacja, eliminacja błędów i zgodność z teorią, przy zachowaniu przekonania o racjonalnym i obiektywnym charakterze eksperymentu. Galison natomiast oferuje bardziej historyczno-socjologiczne ujęcie. Traktuje eksperyment jako wpisaną w techniczne, społeczne i instytucjonalne konteksty kulturową praktykę oraz pokazuje, że jego sens i zakończenie są ustalane poprzez negocjacje między różnymi grupami badawczymi. W rezultacie każdy z tych myślicieli odsłania inny wymiar eksperymentu: ontologiczny (Hacking), epistemologiczny (Franklin) i kulturowo-historyczny (Galison).

To właśnie dzięki tej różnorodności nowy eksperymentalizm oferuje wieloaspektowe i pogłębione ujęcie eksperymentu naukowego. Komplementarność tych podejść nie oznacza ich sprowadzalności do wspólnego mianownika, lecz raczej ukazuje bogactwo rozumienia fenomenu eksperymentu, który wymyka się jednoznacznym klasyfikacjom. Hacking podkreśla, że eksperyment wskazuje na ontologiczną realność badanych bytów, Franklin uzasadnia, że jego wartość zależy od rygorystycznych, immanentnych kryteriów wiarygodności, a Galison ujawnia społeczno-historyczne uwarunkowania praktyk badawczych. Razem tworzą złożoną mapę współczesnej filozofii eksperymentu, w której teoria, praktyka i kontekst instytucjonalny są nieodłącznie splecione. Dzięki temu nowy eksperymentalizm unika redukcjonizmu i oferuje narzędzie do analizy zarówno pojedynczych przypadków eksperymentalnych, jak i szerokich transformacji w sposobach produkcji wiedzy. W efekcie z tych trzech ujęć wyłania się obraz nauki jako praktyki wielowymiarowej — poznawczej, technicznej i społecznej zarazem. Eksperyment nie jest już jedynie narzędziem testowania teorii, lecz samym centrum naukowego działania.

Zamykając książkę, staram się zaproponować nowy kierunek refleksji filozoficznych. Zwracam uwagę, że nowi eksperymentalisci formułowali swoje koncepcje w epoce, gdy rola komputerów w badaniach eksperymentalnych dopiero się kształtowała. Dziś natomiast trudno mówić o eksperymentach bez odniesienia do technologii cyfrowych. Komputer, początkowo traktowany jako szybki kalkulator, stał się bowiem integralną częścią aparatury badawczej, a w niektórych dziedzinach wręcz jej substytutem. Symulacje komputerowe, modelowanie numeryczne i analiza danych cyfrowych w czasie rzeczywistym nie są już tylko pomocą dla badacza, lecz częścią samego eksperymentu. Dlatego stawiam pytanie, czy w epoce cyfrowej nie powinniśmy mówić o filozofii eksperymentu wspomaganego komputerowo, która byłaby naturalnym rozwinięciem koncepcji nowego eksperymentalizmu (książka poruszająca te zagadnienia, zatytułowana **Filozofia eksperymentu wspomaganego komputerowo** ukaże się w 2026 roku).

Pisząc **Filozofię eksperymentu w świetle nowego eksperymentalizmu**, zależało mi na tym, aby nie była to tylko rekonstrukcja stanowisk znanych filozofów nauki, lecz przede wszystkim zachęta do refleksji nad tym, czym staje się eksperyment w XXI wieku. Nauka bowiem to nie tylko zbiór teorii, lecz także spłot działań, urządzeń, danych i ludzi, czyli złożony system służący do poznawania świata. Filozofia eksperymentu pozwala zobaczyć, że wiedza nie rodzi się tylko w ramach

abstrakcyjnych rozważań teoretycznych, lecz w konkretnym, bardzo złożonym i skomplikowanym świecie laboratoriów, tj. w zapośredniczonym w nowych technologiach zmaganiu człowieka z materią i techniką.

Mam nadzieję, że lektura **Filozofii eksperymentu w świetle nowego eksperymentalizmu** okaże się inspirująca dla wszystkich, którzy chcą zrozumieć, jak naprawdę powstaje wiedza naukowa — zarówno dla filozofów, jak i dla samych badaczy. To książka o nauce widzianej nie z perspektywy teorii, ale z wnętrza eksperymentu; o poznaniu, które nie boi się złożonych narzędzi badawczych, lecz czyni z nich sprzymierzeńców w poznawania świata.

Sławomir Leciejewski